

Mücadele Ekseninde Mizah ve Basın

Humor And Press On The Axis Of Struggle

Bahar SAYIM*

*Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi

e-mail : bhrsym@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.546958>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Bahar Sayım, Iğdır Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Iğdır / Turkey

ORCID : 0000-0001-9923-412X

Geliş Tarihi / Received : 29.03.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 07.05.2019

Atıf / Citation

SAYIM, Bahar (2019). Mücadele
Ekseninde Mizah ve Basın . *Akademik Dil
ve Edebiyat Dergisi*, 3 (2), 296- 308.
DOI: 10.34083/akaded.546958

Öz

Toplumdaki adaletsizliklere, haksızlıklara karşı mücadele etmeyi amaç edinen mizah, otoriteye direnerek onu ortadan kaldırmayı arzular. Bu işlevini yerine getirirken gülmece silahını aktif bir şekilde kullanır ve muhabatına doğrutur. Var olan düzene karşı bir düzen kurarak kendi adaletini sağlamaya çalışır. Bu nedenle çoğu zaman baskı altına alınarak faaliyetleri engellenmeye çalışılır.

Eski çağlardan beri mizahın birçok işlevi vardır. Bu çalışmada mizah ve basının mücadele işlevi üzerinde durulmuştur. Mizah ve basın, muhaliflerine karşı tavır takınırken bazı dönemlerde ileri gittikleri gerekçesiyle birçok yaptırımlarla karşılaşmışlardır. Bu tür uygulamalara rağmen halkı bilinçlendirmede önemli bir görev üstlenmişlerdir. Gerçekleştirdikleri faaliyetlerle kendilerince kötü olan hükümeti uyarıya tabir-i caizse kulaklarını çekmeye çalışmışlardır. Kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı dönemlerde karikatürler de bu işlev için kullanılmıştır.

Kısıtlama dönemlerinde baskı altına alınan basın, kamuoyu oluşturmada etkin bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Halk ile yönetim arasında aracı işlevi gören basın, baskı dönemlerinde duygu, düşünce ve fikirleri yansıtmaya olanağı bulmuştur. 1908 II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte özgürlük ortamında gelişme olanağı bulan mizah basını, despot rejim ve yöneticileri hedef almış ve muhalif bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışma yüksek lisans tezinin bir bölümü olup bazı yerlerinde değişiklik yapılmıştır. Söz konusu çalışmada etkili bir silah konumundaki mizahın işlevinden ve kamuoyu oluşturmada etkin bir araç olan basından söz edilmeye ve bu iki kavramın mücadele ekseninde öneminden bahsedilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizah, basın, kamuoyu, mücadele, basın

Abstract

Humor, which aims to fight against unfairness and injustice in society, wishes to eliminate it by resisting authority. While performing this function, it actively uses laughing weapon and points it to interlocutor. It tries to achieve its own justice by establishing a contradictory order. For this reason, it is often tried to be prevented by being suppressed.

Since ancient times, humor has many functions. This study focuses on humor and the function of combat. Humor and the press, while opposing their opponents in some periods, they face many sanctions on the grounds that they went forward. Despite such practices, they have taken an important role in raising public awareness. They tried to warn the government, which is bad for them, by means of their activities, and to withdraw their ears, so to speak. Cartoons were also used for this function when mass media were not widespread.

The press, which was pressured during the restriction periods, emerged as an effective tool for public opinion. The press, which served as an intermediary between the public and the administration, had the opportunity to reflect emotions, thoughts and ideas in the press periods. The proclamation of the Second Constitution in 1908 finds humor in press freedom in the environment with the possibility of development, despotic regimes and managers have targeted and has emerged as an oppositional force.

This study is a part of the master thesis and it has been modified in some places. In this study, it has been tried to talk about the function of humor as an effective weapon and to talk about the media as an effective tool in creating public opinion and the importance of these two concepts in the axis of struggle.

Keywords: Humor, press, public opinion, struggle, gun.

Giriş

Temelde insanın eğlenme aracı olarak görülen mizah aslında bünyesinde birçok işlevi barındırır. Bu nedenle karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu çalışmada mizahın işlevi sınırlandırılmış ve otoriter, baskıcı rejimlere, yönetimlere karşı başkaldırı işlevi üzerinde durulmuş, bunun basın üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma iki bölüm halinde ele alınmıştır. *Etkili Bir Silah: Mizah* bölümünde mizahın bir tür savunma mekanizması oluşturarak muhaliflerini hedef almasından bahsedilmiş, *Kamuoyu Oluşturmada Etkin Bir Araç: Basın* bölümünde ise basının toplumun sözcülüğünü üstlenerek bu çerçevede kamuoyu oluşturma işlevi üzerinde durulmuştur.

Mizahın gizli bir silah işlevi taşımasının temel sebebi karşıt görüşler açık olarak dile getirildiğinde yasak, baskı gibi yaptırımlarla karşılaşmasına rağmen aynı duygu ve düşüncelerin gizli bir başkaldırı aracı olan mizahla dile getirildiğinde ılımlı bir şekilde karşılanmasıdır. (Eker, 2014, s.29). Bu durum birçok gazete ve dergi sahipleri ve yazarlarına söz söyleme hakkı tanımıştır. Özellikle Meşrutiyet döneminin özgürlük ortamında bariz bir şekilde görülen fikir karmaşası bunu ispat etmektedir. Bu şekilde duygu ve düşüncelerini ifade ederken aslında kendilerine zarar gelmeyeceğini düşünmektedirler.

Neticede mizah ve basın kavramları önemli iki kavram olup, baskı dönemlerinde yöneticilere karşı ezilen halkın sesi olmak vazifesini üstlenmişler ve faaliyetlerini bu kapsamda gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Özellikle görsel duyuya hizmet eden karikatürün halk arasında geniş bir etki uyandırdığı söylenebilir. Baskıcı yönetimlere karşı gazetelerde yazılan muhalif fikirler, okuma yazma bilmeyen toplumlar üzerinde geniş etki bırakmazken karikatür halkın görsel duyusundan istifade ederek geniş kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Bu nedenle mizahın görsel tarafını ifade eden karikatür, kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı zamanlarda toplumsal olayları keskin bir şekilde eleştirerek kamuoyunu yönlendirmiştir.

Karikatürcüler, kalemleriyle farklı bir dünyanın resmini çizmiş, fırça darbeleriyle kendi adaletini dağıtmaya, ceza vermeye ve bu cezaları infaz etmeye yönelmişlerdir. (Cantek-Gönenç, 2017, s.100). Özellikle Fransız Devrimi'nden sonra çizilen karikatürlerde aristokratlar ve rahipler, feodal düzenin temsilcileri olarak karikatürcüler tarafından kağıt üzerinde infaz edilir. Karikatürlerde bu kesim daha çok sindirim sistemiyle, dışkıyla, kusmukla ilişkilendirilerek halka pislik olarak gösterilmiş ve kamuoyunun zihninde bunların temizlenmesi gerektiği fikrini uyandırmıştır. (Cantek-Gönenç, 2017, s.101).

1) Etkili Bir Silah: Mizah

“Mizahçı kimdir? Mizahçı en küçük çivilerle övülecek seçkin bir halkın kafalarının dolaplarına bütün geçmiş zamanları asan kimsedir.”

Ruabe¹

Mizah günlük hayatta meydana gelen olayların tuhaf, gülünç yanlarını göstererek toplumun içinde bulunduğu duruma başkaldıran bir düşünce tarzıdır. Mizah ele aldığı konu üzerinden okuyucuya bir mesaj verebilir ya da herhangi bir fikrin savunuculuğunu yapabilir. Toplumsal bir işlevi olan mizah bu yönüyle bir tür saldırı veya savunma mekanizmasıdır. Siyasi dönemlerde baskı gören halk kendi varlığını ispat etmek için mizaha başvurmuştur.

¹Ruabe'ye ait olan bu epigraf Hilmi Yücebaş'ın *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi* adlı eserinden alınmıştır.

Mizah, varlık kategorilerinin kendi aralarında karşıtlık içerisinde bir arada bulunmalarını sağlayan bir aracı işlevi görür. (Canner, 2000, s.103-113)

İnsanlar var oldukları zamandan beri haksızlıklara, kendilerini sömürmeye çalışan kötü yöneticilere karşı başkaldırma, isyan etme arzusu içinde olmuşlardır. Kimileri bu arzularını hürriyetin kısıtlı olduğu, sansürün egemen olduğu zamanlarda gerçekleştirmek istemiş ve hayatıyla ödemiştir. Tam bir özgürlük ortamında ise bu arzu ve istek engellenemez bir şekilde birçok mizahi eser, karikatür, hiciv şeklinde kendini göstermiştir. İnsanların yaşam tarzlarıyla gülme arasında sıkı bir bağ vardır. İnsanlar sevinçlerini, üzüntülerini, mutluluklarını, mutsuzluklarını gülmece yoluyla dile getirmişlerdir. Böylece gülmece, insanda var olan duyguların bir boşalma kanalıdır. (Öznlü, 1995, s.8-12)

Toplumdaki kötülükleri, aksaklıkları, adaletsizlikleri savunmasız hâle getiren mizah, otoriteyi sarsar ve onu bir darbeye etkisizleştirerek saf dışı bırakır. Gülme; para, inandırma, baskı yapma, destek toplama, güç gibi diğer faktörlerin üzerinde yıkıcı özelliğe sahip en etkili silahtır. (Sanders, 2001, s.32) Üsttekilerin makam ve yetkilerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmaları mizahın bir karşıt düzen kurmasına zemin hazırlar. Bu bağlamda mizah adaletsiz gördüğü düzene karşı kendi âdil düzenini kurmak için mücadele eder. Mizah kişinin toplumda yaşanan güç durumlardan, egemenliği altında bulunduğu yetkililerden, kendini zor olaylardan kurtarabilmek adına gülmece silahını aktif bir şekilde kullanmaktadır. Özellikle sosyal açıdan yetkili mercilerin görevlerini kötüye kullanmaları durumunda mizah bütün şiddetiyle ortaya çıkar.

Klasik edebiyatta Şeyhi'nin Harnâme adlı eseri, toplumsal eleştirinin en güzel örneğidir. Makam ve yetkilerini kötüye kullanan ikiyüzlü kişiler eşeğe benzetilerek onun ağzından eleştirilir. (Özcan, 2002, s.87) 16. yüzyıl klasik edebiyatın en başarılı toplumsal eleştiri örneklerinden biri Fuzuli'nin Şikâyetnâmesi'dir. Fuzuli, bu mektubunda emekli maaşını alırken memurlarla yaşadığı sıkıntıyı anlatır. Memurların davranışlarını ve toplumsal çıkmazı açıkça eleştirir. (Özcan, s.110) Klasik Türk edebiyatının kaside alanındaki en başarılı isimlerinden olan Nefî'nin hicivlerini bir araya getirdiği Sihâm-ı Kaza adlı eseri hiciv sahasındaki önemli eserlerden biridir. Olaylara bakış açısı gittikçe hırçınlaşan Nefî'nin hicvi küfre doğru bir yönelme göstermiştir. (Özcan, s.137)

Mizahın ortaya çıkardığı gülme unsuru tarih boyunca farklı anlamlara gelmiş, dinlere, dönemlere göre farklı işlevler yüklenmiş, kimi zaman da baskı altına alınıp hapsedilmiştir. Osmanlı eğitiminin ciddiyete önem vermesi nedeniyle duyguların gösterilmemesi, kakhahalarla gülünmemesi gerektiği ön plana çıkarken gülmedeki aşırılıklar mahkûm edilmiştir. (Georgeon, 2000, s.79-102) Oysaki mizah özgürlük ortamında boy atar, filizlenir ve demokratik bir topluluk içerisinde varlığını ispat eder.

Gülme, insanı özgürleştirip onu yeni bir aşamaya getirir. Bu konuma ulaşanlar, tüm dünyanın saygısını kazanan özgür ruhlu bir önder gibidirler. Bunun nedeni ise gülmeye karşı takınılan doğru tutumdur. (Sanders, 2001, s.131) Mizah otoriter güce karşı toplumun kendi ifade özgürlüğünü yakalayabilmesini hedefler. Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki etnik gruplarda böyle bir amaç söz konusudur. Osmanlı Devleti üzerinde Batılı devletlerin izlediği stratejiler, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iç ve dış buhranlar bu etnik gruplara kendi yaşam tarzları ve düşünce yapılarına göre söz söyleme ve kendilerini ifade edebilme hakkı tanımıştır.

Gülme olgusu Bahktin'in karnaval dediği kavramla benzerlik gösterir. Karnaval özgürlüğün çekiciliğine kapılan insanların yaşamı derinden hissetmelerini sağlama amacıyla hayatı onlar için daha katlanılabilir hale getirir. (Sanders, 2001, s.179)Bütün dengelerin alt üst edildiği, herkesin eşit ve özgür olduğu bir ortamda bütün kısıtlamalardan, zorbalıklardan arınılır. Bu noktada gülmenin yerleşik yaşam düzeni üzerinde yıkıcı bir etkisi vardır. Gülme, insanlık tarihinde ebedi karşıtlık ve haz ile birlikte hareket etmiştir. (Sanders, s.280)

Gülme karnavalda anlatılan durumu içtimâi alanda bireyin ihtiyaçlarına cevap vererek gerçekleştirir, hayali unsurlar yaratarak bunları gerçek yerine koyup intikam alır. Bu gerçeklikte cemiyette bulduğu

uygunsuzlukları ortadan kaldırmak, kendi yasalarını oluşturarak gerçek kimliğini ortaya çıkarma amacı vardır. Karnaval adı altında gerçekler ortaya çıkar.

Burada esprilerin amaçları doğrultusunda hareket ettiklerini ve herhangi bir engele karşın ister şehvetli ister düşmanca bir içgüdü'nün doyurulmasına olanak verdiklerini görmekteyiz. Karşılarına çıkan engeli aşarlar ve engelin ulaşamadığı bir kaynaktan haz sağlarlar.(Freud, t.y, s.104)

O halde gülmece insanların duygularının boşalmasıdır. Mizah içindeki saldırgan tutumu kendini huzursuz eden durum ve olaylara karşı haz üretme amacına yönelik olarak kullanır. Toplumun aksayan yönlerini ve toplum düzenini sorgulayarak özgürlük alanını çizer.

Mizah, hürriyetin çocuğudur. Toplum özgür değilse mizah onu sövüp sayma, hırpalama, itip kakma yerine utanma duygusunu tokattan daha ağır tebessümlere büründürerek elde etmeye çalışır. (Kutay, 1970, s.7) Böylelikle insanları cezalandırmakla olumsuz bir işlev gören gülme, aslında kötü gibi görünen bu durumu toplum adına iyilik amaçlı kullanmaktadır. (Eker, 2014, s.39).

Cemal Kutay (1970, s.3-4) kitabının ön sözünde mizahın bizde gelişmemesinin başlıca sebeplerinden biri olarak Osmanlı'nın içtimâi hayatında ciddiliğin önemli ölçüde yer almasını göstermektedir. Yine aynı eserinde 1716 senesinde İstanbul'u ziyaret eden Lady Mary Montagu'nun buradaki izlenimlerini aktardığı *Şark Mektupları* adlı eserinde Osmanlılar'ın sosyal hayatında ciddiliğin önemli bir yer tuttuğunu, ayrıca boş zamanlarda okunan el yazması kitaplar içinde latifeler, şakalar, hoş fıkraların sevildiğini ve benimsendiğini ifade ettiğini söylemektedir. Osmanlı ülkesinde matbaa ve gazetelerin olmamasından dolayı, olayların gülünürken düşündürecek taraflarını ortaya koyan mizahın da olmadığını dile getirmektedir. (1970, s.3-4)

Batıdan iki yüz elli yıl sonra matbaaya kavuşmamız mizahın yerleşmemesinde etkili olan diğer faktördür. Bu durum matbaaya bakış açısının dini bir sebebe dayanmasıyla alakalıdır. Matbaalarda kitap basılmasını günah ve küfür sayan bazı zihniyetlerin düşünceleri, gerekli bir icad olan matbaanın engellenmesine neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun, egemenliği altında bulunan azınlıkların matbaalarda bastıkları eserleri benimsememelerinin gerekçesi olarak toplumun entelektüel kimliğini temsil eden Müslüman din adamlarının bu eserlere karşı almış oldukları tavır gösterilebilir. Din adamları bu yeniliğin kendi nüfuzlarını azaltmasından çekinmişler ve gavur icadı olarak adlandırdıkları matbaayı, burada basılan eserleri günâh kabul etmişlerdir. (Jeltjakov, 1972, s.21) Klasik dönemlerin Müslümanlık anlayışına göre Frenk Avrupa, ondan öğrenilecek hiçbir şeyi olmayan dolayısıyla ondan korkulmayan barbar ve imansız bir kavimdi. (Lewis, 1970, s.35)

Türkiye'de ilk basım evini 1493 senesinde İspanya'dan göç ederek İstanbul'a gelen Museviler kurmuştur. Bu basım evinde birçok eser basılmasına rağmen padişahın emriyle kitap basım işleri yasak edilerek bu işlerle uğraşan kişilerin idam edileceği bildirilmiştir. Sivaslı Apkar adında bir Ermeni Venedik'te basım işlerini öğrendikten sonra İstanbul'a yerleşerek burada 1567 senesinde bir basım evi açmıştır. Ancak padişahın emriyle bu basım evi Yeniçeriler tarafından tahrip edilmiştir. (Tökin, t.y, s.22-23)

Diğer bir neden olarak uzun uğraşlar neticesinde elle kitap yazarak geçimlerini sağlayan kitlenin matbaaya karşı takındığı olumsuz tavidir. (Parmaksızoğlu, 1959, s.3) Hattatlar tarafından yazılan yazma eserler matbaalarda basılan baskı eserlerden daha çok itibar gören geleneksel bir anlayışın ürünüydü. İlk matbaanın Sait Efendi ile İbrahim Müteferrika'nın teşebbüsleriyle kurulmasıyla birlikte hattatlar, baskı kitapları protesto etmek amacıyla kalem ve hokkalarını bir tabuta koyarak bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdi. (İskit, *Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, 2000, s.19) Batı'da matbaanın icadından ilk yararlananlar din adamları olup basılan ilk eserler de din kitaplarıydı. Ancak bizde matbaa işine ilk karşı çıkanlar din adamları olmuştur. (Tökin, t.y, s.23)

İranlılar mizahla uğraşan kişiler için dalkavuk anlamına gelen mizâhgûy kelimesini kullanmışlar, Araplar ise hezliyât karşılığı olarak şathiyyatkelimesini kullanmışlar ve bunları şeriata aykırı sözler olarak nitelendirmişlerdir. (Muallimoğlu, 1997, s.14) Böylece Arap geleneğinde ciddi olanın mizahi olandan daha önemli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Konusunu gündelik yaşamdan alan ve tek

bir kişiliğe yönelik olayları anlatan kısa hikâyeler Arap geleneğinde nâdire olarak adlandırılır. Arap kültürü içerisinde nâdire önemli bir yer tutar. Daha önceleri el-Câhiz, EbûNuvas, vb. tarihsel kişiliklere yönelik olan nâdire daha sonra diğerlerinin birleşimi olan Ceha'da toplanır. (Chanfrault, 2000, s.37-48)

Arap-Berberi geleneğinde bön, aptal, saf olarak nitelenen ama aslında kurnaz ve hilekâr olan bir karakterden söz edilir: Cuha. Bu karakter toplumun sözcüsü konumunda olup, üst mevkilerde olanlarla mücadele eden, hoşnut olmadığı durumlara başkaldıran, kendi hakkını arayan bir kişilik olarak çizilir. Nasreddin Hoca ile benzerlik gösteren Cuha bu görevini yerine getirirken budala görünür ancak budala görünmesinin altında aslında sivri bir zekâ vardır. Cuha, topluma adeta bir tedavi gibi savaş yerine mizah yapmayı haykırmaktadır. (Déjeux, 2000, s.27-36)

Cuha güldürürken aynı zamanda düşündürür. Kendisinden daha üstün ve güçlü bulduğu kişilere karşı oynadığı aptal rolüne araç olarak gülmeyi kullanır. Bu da onun hayatta kalmasının teminatıdır, Ceha'ya özgürlük alanı oluşturur. Gündelik olayların anlatıldığı Karagöz'de de hükümete yöneltilen eleştiriler söz konusudur. Karagöz, halkın duygu ve düşüncelerini, dönemin olaylarını yansıtan bir ayna işlevi görmüştür. Seyirciler, dile getirmeye korktukları siyasi, ahlaki, toplumsal kaygılarını, gösterilen bu temsilde buluyorlardı. Bir anlamda kendilerini bu temsilde seyrediyorlardı. (Nicolas, 2000, s.65-78)

Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum mizah gazetesi Embros, Jön Türk devriminin hemen sonrasında ortaya çıkmıştır. (Canner, 2000, s.103) Embros gazetesinde Osmanlılarda ve uluslararası alanda siyasal ve toplumsal olaylara, Rum cemaatine, Türk hükümetine, müdahil bir güç olarak Batı'ya gülme söz konusudur. Kahramanları sadece Osmanlı Rumları ve Türkler'den oluşan Embros gazetesinde, Rumlar ve Türkler Pantelis ve Ali ile temsil edilir. (Canner, s.105) Batı, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan milletleri kışkırtan, siyasi, askeri bir müdahale gücü olarak resmedilmiştir. (Canner, s.107) Modernleşme olgusu da, Osmanlı Rumu'nu kendi kimliğini oluşturan unsurlardan uzaklaştırdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. (Canner, s.112)

Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik çeşitliliği içinde, Ermeni mizah basını hem imparatorluğa hem de cemaat düzeyine gönderme yapmaktadır. Bu basın organları yoluyla Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ermeni toplumunun dini, siyasi ve ahlâki kaygıları ifade edilmeye çalışılmaktadır. (Ter-Minassian, 2000, s.115-135) Ermeni mizah dergisi Gavroş, İstanbul'da 31 Temmuz 1908'de çıkmaya başlamıştır. (Ter-Minassian, s.118) Gavroş, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması konusunu ele aldığı anda, Türk ya da Rum basınına göndermeler yaparak okurunu güldürür. (Ter-Minassian, s.125)

Matbaanın ülkemize Avrupa ülkelerinden yaklaşık iki yüz elli senelik bir gecikmeyle gelmiş olması genel kültür seviyemizin düşük olmasına sebep olmuştur. Neticede bu durum bizde humorduygusunun yerleşmemesinde etkili olmuştur. Humor en fazla kendini gösterdiği yerler demokratik rejimin bulunduğu, genel kültür seviyesinin yüksek olduğu yerlerdir. (Muallimoğlu, 1997, s.15-18)

Cemal Kutay (1970, s.4-5) kitabının ön sözünde Osmanlı ülkesinde karikatür ve mizahı bulamayan Alphonse de Lamartine'nin uygun ortam oluştuğu takdirde bu türlerin kısa sürede Osmanlı ülkesinde kabul edileceğinden ümitli olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Lamartine'nin Türkler'in zeki, nükte ve espriye değer veren, olayların dikkate değer hatlarını bulup çıkartan insanlar olduklarını, Karagöz gibi perde oyunları, Nasreddin Hoca gibi halk filozoflarının olduğu hakkındaki görüşlerini de dile getirir. (1970, s.4-5)

Osmanlıdaki eğitim sistemi ciddiyete önem vermiş, duyguların aşırı derecede gösterilmesini doğru bulmamıştır. Bu durum mizahın faaliyet gösterebileceği bir alanı oluşturamamıştır. Dolayısıyla Karagöz gibi geleneksel halk oyunları gündelik hayat çerçevesinde sosyal, siyâsi, ahlâki eleştiri yapılabilmektedir. Karagöz'de Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yer alan etnik gruplar çerçevesinde oluşturulan bir gülme söz konusuydu. İmparatorluğun ortadan kalkmasıyla bu gülme türü de yok olmuş oluyordu. Karagöz temsillerinde Osmanlı Devleti için bir tehdit unsuru olarak kabul edilen

Avrupa eleştirisi de yapıyordu. Avrupa özellikle Osmanlı'nın topraklarına göz diken azılı bir canavar olarak resmediliyordu. Sosyal, siyâsal, kültürel, ekonomik alanda yapılan eleştiriler Karagöz hayal perdesinden yansıtılıyordu. Ülkenin temel meseleleri gerçek ile hayal edilen bu sahneden aktarılıyordu.

Mizahın ortaya çıkabilmesi için hoşgörü ortamının oluşması gerekir. Mizah, topluluk halinde yaşayan insanların sosyal, politik, ekonomik ve cinsiyet baskılarını ele almakla, onlarla ilgilenmekle hoşgörü kavramını harekete geçirir. (Öngören, 1983, s.12-13) Mizah toplumda rahatsızlık duyulan eylemleri ortadan kaldırdıktan sonra toplumun buna uyması gerektiğinin bilincinde olarak toplumdan özgür bir alan ve hoşgörü bekler. Bu da toplumun geleneksel statüleriyle çatışma çıkarır ve mizah özgür alanından dışlanabilir. Ancak mizahın üstünlük sağlaması durumunda egemen güçler alt edilirse o zamana kadar dile getirilmeye cesaret edilemeyen bütün konular kendine serbest bir ortam yaratır. Bu serbestlik ortamında üst kademedekiler de halk statüsüne indirgenmiştir. Mizah, karmaşık ve içinden kolayca çıkılamayacak kuralların arasına konularak kontrol altında tutulan bir silah konumundadır. (Öngören, s.16-17)

Rönesans ile birlikte ortaya çıkan özgürlük ortamındaki mücadelede mizahtan yararlanılmıştır. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde ise mizah aktif bir silah olmasını bilmiştir. Basının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla birlikte mizah çizgideki zarafetini karikatürle birlikte ortaya çıkarmış ve etkili bir alan olarak kullanmıştır. Yazılı mizahın ortaya çıkmasıyla beraber mizaha kısıtlamalar getirilmiştir.

Mizah bünyesinde her zaman bir saldırı unsurunu taşır. Güldürürken aynı zamanda oklarını muhatap aldığı kişi, kurum ya da topluma yöneltir. Mizah, antipati ile sempatiyi bir arada vererek etkili olmaya çalışır. (Öngören, 1983, s.137) Mizah karşı çıkıştır, başkaldırı işlevini görür. Daha iyi bir dünya tasarlar ve yarattığı polemiklerle mizahı bir savaş silahı haline getirir. Gülmece içinde suçlama, kışkırtma, irdeleme, müstehcenlik ve toplumsal kurallara aykırı olayları barındırır. (Topuz, 1986, s.2)

Gülmece bir topluluğu veya kurumu yerle bir edip zafer duygusunu gerçekleştirir. Aynı zamanda gülmece yaşamda karşılaşılan saçma durumlara katlanmayı sağlayan bir öğretilerdir. Toplumun kabullendiği durum ve olaylara onlar gibi bakmamayı ana erek sayan bir anlayışın toplumda yapıcı bir işlev yüklediği söylenemez. İslami edebiyatta ise mizah veya hiciv ılıman bir tutum izler. Peygamber şairlerinin emir üzerine küffârı hicvetmeleri onları ıslah etme şeklinde gerçekleşir. (Nar, t.y, s.16)

Mizah gazetelerinin terbiyeye davet etmek ve uyandırmak gibi tahmin edilenden daha çok görevleri vardır. Bu görevlerini yerine getirirken sopa, yumruk gibi ilkel ve kaba araçları değil, ustura gibi keskin nükteleri, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşıdıran, karşı tarafı öfkelenдіren incelikleri kullanır. (Cenap Şahabettin, “Mizah Felsefesi”, 1976, s.53-57) Mizah gazeteleri bu görevini toplumun bozuk olan yapısını düzeltmek, yozlaşan kurumları ıslah ve terbiye etmek, eğitmek amacıyla yönelik olarak kullanır. Ancak mizah esaret ve baskı altına alınır ses daha keskin, acımasız, acı ve küfür olarak çıkar. Fiili bir tesirden ziyade söylenen mizahi bir söz daha terbiye edicidir. Ustalar, hicvin acımasız örsü üzerinde en acı, en sert olayları yumuşatmasını bilmiştir. (Yüksel, 1976, s.86-87)

İnsanları diğer canlılardan ayıran düşünme ve gülme özelliği, insana olaylar arasında bağlantı kurma, yorumlama, değerlendirme ve bunları mizahi bir üslupla aktarabilme niteliği kazandırmıştır. Bu gibi özelliklerle varlığını ispatlayan insanoğlu tabii bir hak olarak gülmeyi, güldürmeyi isteyecektir. Kısıtlandığını hissettiği an, doğuştan getirdiği bu özelliğini muhaliflerinin üzerine doğrultacak bir silah olarak görür ve kendisinden bu hakkın alınmaması için çaba sarf eder.

İçten atılan bir kahkaha toplumda diğer güçlerden daha üstündür: Şüphesiz zeka erbâbı bir kişi, kahkahanın yarattığı etkiden korktuğu derecede Zaptiye Nâzırı'ndan korkmaz. (Cenap Şahabettin, *Evrâk-ı Eyyâm*, 1998, s.66)

Mizah amacına ulaştıktan sonra sessizce kabuğuna çekilir, sesini haykırabilecek uygun bir zamanda yeniden ortaya çıkar. Mizah gür bir şekilde ortaya çıktıktan sonra inzivaya çekilir. Dolayısıyla bireyin kendini huzursuz hissettiği bir toplumda mizah bireyin sözcüsü konumundadır. Mizah baskı devirlerinde bu işlevini mizah dergileri ve gazeteleri aracılığıyla yapmış, teknolojinin yaygınlaşmasıyla beraber bu alanlara sıkışıp kalmış olan mizah etkisini kaybetmeye başlamıştır. Devirlerin kendine mahsus özellikleri dikkate alındığında mizah gazete ve dergilerinin toplum için önemi anlaşılmaktadır.

2) Kamuoyu Oluşturmada Etkin Bir Araç: Basın

Osmanlı basını 1789 Fransız İhtilâli'nin meşrutî yönetimini diğer birçok alanda olduğu gibi benimseyerek kendisine kılavuz edinmişti. Tarihsel gerçekliğinden bağımsız, yeni bir sosyal ve siyasi düzeni temsil eden Fransız Devrimi, Osmanlı basınının etkilendiği bir ideal haline gelmiştir. (Brummett, 2003, s.144)

Osmanlı İmparatorluğu hak, eşitlik, adalet, özgürlük, meşrutiyet gibi kavramları Fransa'dan idealize etmişti. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda halk yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Osmanlı eğitim sisteminde Fransızca'nın etkisi, aydınların yurtdışında Fransızca eğitim almaları Fransa'ya yönelmeyi sağlamıştı. Dolayısıyla bütün görkemiyle Fransa Osmanlılar için cazibe kaynağıydı. Osmanlı karikatürlerinde Avrupalı imgesi sadece bir saldırı nesnesi değildi, aynı zamanda hayranlık duyulan, arzu edilen imge olarak da kullanılıyordu. (Brummett, 2003, s.133)

Daha sonraki süreçte Avrupa ve Avrupa'dan alınan imgeler tehdit unsuru olarak görülmeye başlandı. Avrupa'dan alınan moda, kadın kıyafetleri ve yaşam tarzı birçok dergi ve gazetelerde hiciv konusu olmuştur. Basın, Avrupa'yı aydın kimliğine değil, açgözlü emperyalist kılıfına büründürmüştür. (Brummett, 2003, s.518)

Osmanlı İmparatorluğundaki hoşgörü ortamı nedeniyle Osmanlı ülkesinde yaşayan birçok azınlık matbaacılık faaliyetinde bulunmuştur. Özellikle o dönemlerde Almanya, Portekiz ve İtalya'da hüküm süren Yahudi katliamı yüzünden İstanbul'a göç eden Yahudiler, burada 1494 tarihinde ilk matbaayı kurmuşlardır. Yahudilerden başka Ermeni, Rum azınlıkları da matbaacılıkla uğraşmaya başlamışlardır. (Oral, 1967, s.42-43)

Osmanlı ülkesinde ilk gazeteyi çıkaranlar ülke içerisindeki yabancı devlet sefaretleri ve azınlıklardı. Amaçları ise Osmanlı ile ticari ilişkilerini geliştirmek ve zayıflamakta olan Osmanlı Devleti üzerinde egemenlik kurmaktı. Bu amaçla Fransızca olarak çıkarılan gazetelerin ilki Bulletin des Nouvelles "Haberler Bülteni" dir. (Yerlikaya, 1994, s.10)

Bu gazeteden sonra Fransızca olarak çıkarılan ikinci gazete Gazette Française de Constantinople, Avrupa'ya karşı Osmanlı'yı savunan Le Spectateur de L'Orient, La Turquie, Patrikhane'nin çıkarlarını savunan Le Phare du Bosphore, İstanbul'da Fransızca ve İngilizce olarak yayınlanan Levant Herald gibi gazeteler çıkmaya başlamıştı. (Yerlikaya, s.10-11)

İzmir'de yayınlanan Spactateur Oriental gazetesi sahibi Alexandre Blaque Fransa ve İngiltere politikalarına karşı Osmanlı hükümetinin politikasını savunmuş olduğu için hükümet tarafından himaye edilmişti. Ancak Fransız Konsolosu gelen şikâyetler üzerine Spactateur Oriental matbaasının makinelerini Hollanda Konsolosluğu'na naklettirdi. Daha sonra Alexandre Blaque 1828'de İzmir'de Fransızca Courier de Smyrne adlı gazeteyi çıkarmaya başladı ve yine Osmanlı hükümetinin politikasını savunduğu için yardım gördü. Basının gücünü fark eden II. Mahmut Alexandre Blaque'ı İstanbul'a çağırarak gazete çıkarmakla görevlendirdi. 1832 senesinde Fransızca Le Moniteur Ottoman ile bunun Türkçesi olan Takvim-i Vakayî çıkmaya başladı. (Tökin, t.y, s.26)

Devrim, hem geleneksel yönetime karşı güvensizliği kıskırtmış hem de bu güven bunalımı sonucu meydana gelmişti. Bu durumda Osmanlı basını ne tam olarak monarşiyi yıkan ne de meşrutiyet yönetimini destekleyen devrimin paradoksu içinde kıvranıyordu. (Tökin, t.y, s.197)Osmanlı

İmparatorluğunda hükümdarın yönetimine dayanan monarşi meşrutiyetle birlikte etkinliğini kaybetmeye başlamıştı. Mutlakiyetçi yönetimin başında bulunan padişah birçok karikatürde istibdat imgesiyle beraber kullanılmıştı. Kudretli bir imparatorluk boyunca devam eden saltanat, meşrutî yönetimde artık İmparatorluğun refah dönemlerini yansıtmıyordu.

Abdülaziz devrinde yayınlanan, Türkiye'de basınla ilgili ilk nizamnâme olan 1864 Nizamnâmesi'nin en önemli maddesi süreli yayınların mahkeme kararı olmaksızın hükümet kararıyla geçici veya süresiz kapatılmasıdır. III. Napolyon zamanında Fransa'da hazırlanan 1852 basın kanunundan alınan 1864 Nizamnâmesi 1909 Temmuzunda çıkarılan Matbuat Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır. (Kudret, 1977, s.5-6)

Basına ilişkin ilk kısıtlamalar ve yasaklar Fransa'dan alınan 1858 Ceza Kanunnâmesi ile başlamış, 1877 Matbuat Nizamnâmesi'nin mizah dergi ve gazeteleri yasaklaması ile ilgili maddeleri Ahmet Vefik Paşa başkanlığında Meclis-i Mebusan'da tartışılmıştı. Gazete, basın ve mizaha karşı olan milletvekilleri bunların sakıncaları ve uygulanması halinde ortaya çıkacak sonuçları hakkında görüşlerini dile getirmişlerdi. Matbuat Müdürü Macit Bey, mizah gazetelerinin yararsız ve gereksiz olmasının yanı sıra zararlı olduğunu da belirterek mizah gazetelerine karşı muhalif bir tutum sergiler. Meclis-i Mebusan'da gerçekleştirilen tartışmalar sonucunda alınan kararlar yürürlüğe girmemiş ve mizah üzerindeki baskı kalkmamıştı. Beşinci defa sadrazamlığa getirilen Ali Paşa tarafından 1867'de çıkarılan Âli Kararnâmesi ile basın üzerindeki kısıtlamalar ve yasaklar genişletilmiş, hükümet aleyhinde çıkan yayınları engellemek adına basın özgürlüğü yasaklanmıştı. Rusya'ya sempatisi ve yakınlığından dolayı kendisine Nedimof tabir edilen zat Mahmut Nedim Paşa tarafından 11 Mayıs 1876'da çıkarılan bir kararnâme ile bütün gazetelere ilk resmî sansür konmuştu. (İnuğur, 2005, s.253)

Kitapların basılmadan önce denetlenmesi işini Meclis-i Maarif üstlenmekteyken, Abdülhamit döneminde bu görev Meclis-i Maarif'den alınıp Maarif Nezâreti'ne bağlı Encümen-i Teftiş ve Muayene adlı bir kurula verilmişti. Ahmet İhsan Tokgöz (2012, s.55) Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumunu Babil Kulesi'ne benzer bir adam koleksiyonu olarak nitelendirir. Daha sonraki dönemlerde bu kurulun yanında Tedkik-i Müellefât Komisyonu ile Kütüb-i Diniyye ve Şer'iyye Tedkik Heyeti adıyla yeni kurullar da oluşturulmuştu. (Kudret, 1977, s.20) Yaklaşık yüz elli çuval kitabın Çemberlitaş Hamamı'nın külhanında yakılarak yok edildiği iddiası sansürün uygulama alanının genişlediğini göstermektedir. (Kudret, s.20-21)

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V.Murat'ın doksan üç günlük kısa süren saltanatı döneminde bir özgürlük ortamı baş göstermiş, gazetelerde yazılar yayınlanmaya başlamıştı. V. Murat'ın tahttan indirilmesiyle yerine geçen II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'yi ilan etmesiyle kısa sürecek olan özgürlük ortamı devam ediyordu ancak yine de basın kanun dairesinde serbesttir maddesiyle kısıtlanıyordu. 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi hükümeti ıslah etmekten ziyade Batılı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan milletlerin yararını bahane ederek imparatorluğa müdahale etmelerini engellemek amacıyla göstermelik olarak ilan edildiği hakkında tenkid edilmiştir. Nitekim reformların zamanının seçimi siyasal avantaj sağlama arzusunun göstermektedir. (Lewıs, 1970, s.163-164-165) Sadece biçimsel bir belge olarak kalması dolayısıyla 1876 Anayasası II. Abdülhamit döneminde tezatlı bir rejimin belgesi olmuştur. (Ortaylı, 2004, s.203)

II. Abdülhamit'in Osmanlı-Rus Savaşını bahane ederek Meclis-i Mebusan'ı kapatmasıyla 1878-1908 yılları arasında otuz yıl sürecek olan istibdat dönemi başlamıştır. Bu dönemde mizah dergileri ve gazetelerine yaşama olanağı verilmemiş, dolayısıyla bu yayınlar faaliyetlerini yurt dışında devam ettirmeye başlamışlardır. Abdülaziz devrinden beri iktidarlar ya sansürle ya da doğrudan baskı rejimiyle Türk basınına susturmaya daima istekli olmuşlar ve bu isteklerinde de başarılı olmuşlardır. (Kurdakul, 1993, s.117-119)

Tanzimat bürokratları, dış basının kendi lehlerinde yazmasını sağlamak ve Avrupa kamuoyunu bu yolla etkilemek için Avrupa gazetelerini doğrudan veya onların Osmanlı başkentindeki muhabirlerini

satın alma yöntemine başvurmuşlardır. Bu yöntemle ödenen paraların bir kısmı dolandırıcıların, hafiyelerin ve bazı açığız Avrupalı gazetecilerin cebine girmiştir. (Ortaylı, 2004, s.495-496)

Türkiye'de gazete ne gelişmiş bir milli iktisat hareketinde ne de bu hareketin politik ifadesi olan fikir matbuatında gelişti. O, ekonomik, politik her alanda yaratıcı değil taklitçi, üretici değil ithalatçı rolünü oynadı. İlgilendiği konular memurları, aydınları memnun etmekten öteye gidemedi. Toplandığı saha İstanbul'du. (İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, 1943, s.55) Bu nedenle istibdat devrinde gazeteler siyasi fikirlerini ve özgürlükçü düşüncelerini ifade etmekten ziyade halk için ansiklopedik malûmat veren birer mecmua veya edebi dergi haline gelmiştir. (İskit, 1943, s.95) Sansür yüzünden istibdat döneminde gazeteler “yığın” gazeteciliğine doğru bir gelişme gösterememiştir. (Şapolyo, 1971, s.165)

Kısıtlama dönemlerinde birçok gazete ve dergi zararlı görüldüğü için yayımına izin verilmemiş, çıkmakta olan yayınlar ise hükûmetin dikte ettirdiği mevzular üzerine yayıncılık faaliyetini devam ettirmişlerdir. Özgürlüğü ve meşrutiyeti çağrıştıran birçok kelimenin kullanılmasının yasaklandığını, birçok eserin de yakıldığını görmekteyiz.

Hükümet ilmi ve tarihi eserlerin peşine düşmüş, 1902 yılında zararlı diye toplanıp Maarif Nezâreti'nde yığılmış olan birçok önemli ve kalıcı eserler Nezaret'in duvarından Çemberlitaş Hamamı'na bir yol açılarak, bu hamamın külhanında günlerce yakılmış ve daha sonra bu durum için Matbaa-i Âmire'de yaptırılan özel bir ocak yıllarca Türk irfanının kutsal eserlerini yok etmiştir. (İskit, *Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları*, 1943, s.103) Netice olarak bu dönemde keyfi kanunların tatbik edildiğini, basının bundan zararlı çıktığını ifade edebiliriz.

24 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte basın üzerindeki sansür kalkmış, böylece birçok gazete ve dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bunlardan bazıları kısa ömürlü olmuş, bazıları ise uzun süre çıkmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet gazeteciliği, telif hakkının ortadan kalkmasıyla kolaylaşan diyalojik bir süreçti. (Brummett, 2003, s.61)

Gazeteler sansürsüz olarak basıldığı ve hiçbir muayene ve kontrolden geçmediği için o günlerin basın hayatını tam bir anarşi olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır. (İnuğur, 2005, s.307) Meşrutiyet döneminde matbuatın halka doğru bir yönelişi söz konusudur. Bu dönemde Türkçülük, Osmanlıcılık, İslâmcılık fikirleri farklı şahsiyetler etrafında, onların görüş ve düşüncelerini yansıtan bir cephe haline gelmiştir. Aynı gazetenin saraylardan kulübelere kadar girmesi, en zeki adamdan en cahil adama kadar hitap etmesi, herkesin onun sözlerinden hükümler çıkarması, onu sevmesi veya ondan nefret etmesi ne kadar etkili bir silah olduğunu ortaya koymaktadır. (Parmaksızoğlu, 1959, s.28) Böylece gazetecilik hakkında hiçbir fikri bulunmayan kişiler de gazete çıkarmaya başlamışlar, hükümet ve devlet yetkilileri aleyhinde çok sayıda yazı kaleme almışlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tanin ve Şurayı Ümmet gibi İttihat ve Terakki Partisi'nin yayın organı olan gazetelerin yanısıra, Hukuk-u Umumiye, Serbesti gibi İttihat ve Terakki'ye muhalif olan gazeteler basında birbirlerine karşı gruplaşma meydana getirmişti. Bu karışıklıklar sonucunda meydana gelen 31 Mart Olayı neticesinde II. Abdülhamit tahttan indirilip yerine V. Mehmet Reşad padişah ilan edilmişti. Anayasanın 113. maddesi gereğince basına sansür konulmuş, II. Meşrutiyet'in basına getirdiği özgürlük dönemi sona ermişti. Bunun sonucunda yayınlanmakta olan gazetelerin sayısında hızlı bir düşüş görülmüş, 1909'da 353 olan gazete sayısı 1910'da 130'a, 1911'de 124'e, 1912'de ise 45'e düşmüştür. (İnuğur, 2005, s.312-314)

Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yaşanan coşkunun netice itibarıyla birçok gazete ve dergilerin ortaya çıkmasına müsait zemini hazırlamışsa da bunların çoğu başarılı olamayıp, silinip gitmiştir. Ahmet Cevdet'in çıkardığı İkdâm gazetesi, Hüseyin Cahit'in Tefvik Fikret ile birlikte çıkardığı Tanin gazetesi faaliyetleri açısından önemlidir. 1908'den I. Dünya Savaşına kadar olan bu zaman diliminde, gazetecilik siyasi fikirlere rağmen bu dönemde kendini kötü ve acemi düşüncelerden sıyıramamış ve ileri hamlelere yön verecek yerde aksine kendini karaktersizliklere ve demagojilere kaptırmıştır. (İskit, *Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları*, 1943, s.194)

Meşrutiyet döneminde iktidara gelen İttihad ve Terakki Partisi'nin yönetimine dair çeşitli gazeteler tenkide başlamıştı. Bunlardan biri de Serbesti gazetesi idi. Bu gazetenin başyazarlığını yapan Hasan Fehmi şiddetli tenkidlerinden dolayı İttihadçılar tarafından kurşunlanarak öldürülen ilk basın şehididir. Türk gazetecilik tarihinin ikinci basın şehidi Sada-i Millet gazetesinin başmuharriri Ahmet Samim'dir. İttihad ve Terakki'nin icraatine yönelik yazdığı şiddetli yazılar nedeniyle henüz 26 yaşındayken kurşunlanarak öldürülmüştür. Bu döneminin üçüncü basın şehidi ise Mizan gazetesi muharrirlerinden Zeki Bey olmuştur. İttihadçıların memleketi iyi yönetemediklerini, yanlış yolda yürüdüklerini tenkid eden imzasız yazılar yazmış, İttihadçılar bu yazıları yazan kişinin Zeki Bey olduğunu öğrenince onu da susturmak için kurşunlatarak öldürmüşlerdir. İttihadçılar bu yolla kendilerine karşı gelenleri susturmayı böylece iktidarda kalmayı planlamışlardı. Bu üç gazeteciden başka Sosyalist adıyla anılan İştirak gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi Bey de Ahmet Samim'in ölümü üzerine İttihadçılara yönelik tenkidleri nedeniyle kurşunlatılarak öldürülmüştür. Meşrutiyet dönemi, üç gazetecinin öldürülmesiyle kanlı bir sayfa yazmıştır. (Şapolyo, 1971, s.176-177-178-179-180-181-182)

Bu dönemdeki olaylarla ilgili olarak Sultan Abdülhamid hatıra defterinde kendisinden sonra iktidara gelenlerin hürriyeti yalnız kendileri için istediklerini, bu hürriyete köprü üstünde muhalif muharrir öldürmek hürriyetinin de dâhil olduğunu ifade etmektedir. (Bozdağ, 2010, s.112) İttihat ve Terakki karşıtı düşünceler ortaya atmanın bedeli olarak öldürülme cezası Meşrutiyet döneminin kendi içindeki paradoksu göstermesi açısından ilginçtir.

Meşrutiyet döneminde çıkan gazetelerden başka önemli mecmualar da faaliyet göstermiştir. Bunlar arasında Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İctimaiyat Mecmuası, İlâhiyat Fakültesi Mecmuası, İslâm Mecmuası, Halka Doğru Mecmuası, Terbiye Mecmuası, Şehbal Mecmuası, Türkiyat Mecmuası, Tarih Encümeni Mecmuası gösterilebilir. Meşrutiyet döneminde Selânik'de çıkan Genç Kalemler Mecmuası ve 1917'de İstanbul'da çıkan Yeni Mecmua, Ziya Gökalp'in başlattığı Türkçülük akımıyla millî duyguların tercümanı olmada önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. (Şapolyo, 1971, s.82-83)

Mütareke döneminde ortaya çıkan muharebeler nedeniyle matbuat çoğu zaman gerek yönetimde bulunan kabine gerekse de işgal kuvvetleri tarafından sansüre tabi tutulmuştur. İşgal kuvvetleri Milli Mücadeleyi destekleyen gazetelerin muharrirlerini tutuklayarak Malta Adası'na sürmüşlerdir. İşgal kuvvetlerinin sansürü İstanbul'un düşman işgalinden kurtarılmasıyla sona ermiştir. Cumhuriyet döneminde ise basın, özgürlüğüne kavuşmuş, halkı aydınlatmak vazifesini üstlenmiştir. (İskit, *Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları*, 1943, s.194)

Osmanlı döneminde basın üzerinde uygulanan çeşitli sansür uygulamaları Cumhuriyet devrinde tarihe karışmıştır. Milli Mücadele aleyhine çıkan gazetelerin muharrirleri de 150'likler kapsamında sürgün edilmişlerdir. Bunlar arasında Peyam-ı Sabah gazetesini çıkaran Ali Kemal, İstanbul gazetesinde Kuvayı Milliye aleyhine yazılar yazan Said Molla, Alemdar gazetesinde Milli Mücadeleye karşı cephe alan Refi Cevat Ulunay, Aydede gazetesinin muharrirlerinden Refik Halit Karay gibi isimler vardı. Yüzyıllardır keyfiyle beslenen Monarşi, ilk defa karşılaştığı oligarşik yönetim fikrini ortaya çıktığı andan itibaren yok etmek için 15 yıl savaşmış ve bu dev küçümsediği cüceye yenilmiştir. (Oral, 1967, s.124)

Hiç şüphe yok ki basın, birçok dönemde toplumun sözcülüğünü üstlenmiş, onun gözü, kulağı olmuş ve gerçekleri haykırmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Toplumda meydana gelen önemli değişiklikler en evvel gazetecilerin kalemlerinde tecessüs etmiş ve bir topluma, döneme, medeniyete ayna tutmuştur. Bütün tehlikelere karşı ilk atağa geçen onlar olmuştur. Bu işleviyle gazetecilik toplum hayatınca yadsınamayacak bir öneme sahiptir.

Sonuç

Geçmiş zamanlardan bugüne mizah, teknolojinin gelişmesiyle etki sahasını genişletmiş ve bunun sonucunda yazılı basın kamuoyu oluşturarak fikirlerini eş zamanlı aktarma olanağı bulmuştur.

Neticede bu durum kamuoyu etrafında mizahi eleştirilerin yoğun bir şekilde işlenmesine neden olmuştur.

Toplumda meydana gelen değişiklikleri yansıtmaları bakımından halk ile yönetici arasında aracı işlevi gören basının rolü yadsınamayacak kadar önemlidir. Ülke içinde ve dışında muhaliflerine ve hasmına karşı ilk tepki basından beklenir. Şüphesiz basın bütün bir medeniyete ayna tutma görevini üstlenmiştir. 1867'de çıkarılan Âli Kararnâme ile 1877 Matbuat Nizamnamesi'nin mizah dergi ve gazeteleri ile ilgili kısıtlamalar getirmesi, sansür uygulaması ile ilgili hükümler, basını bu itici güçler karşısında mücadeleye yöneltmiştir.

Mizahın doğrudan veya dolaylı olarak hükümeti uyarmak gibi bir görevi olduğundan bahsedilebilir. Ayrıca yönetimdeki aksaklıkları, yolsuzlukları görebilmek adına mizah yaparken aynı zamanda gerçekleri de çıplak bir şekilde ortaya koyan kaynaklar yol göstericidir. Nitekim bu tür kaynaklarda dönemin sosyo kültürel, hukuk, adalet, eğitim, siyaset, ekonomi gibi birçok özellikleri de izlenebilir. Dolayısıyla mizahın dikkat çekici özelliği bu kaynaklarda görülmektedir.

Doğruları söylemenin ve halkı bilinçlendirmenin yasak olduğu baskı dönemlerinde memleket sınırları içinde faaliyet gösterememenin sonucu olarak yurt dışında yapılan faaliyetler, Cumhuriyet döneminin serbestlik ortamının kuşkusuz hazırlayıcısı olmuştur. Bu noktada Genç Osmanlılar ile Jön Türkler'in çalışmaları yeni bir aydın kadrosunun yaratılmasında ve muhalif fikirlerin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Gizliden veya açık olarak çoğu zaman baskı ve sansür altına alınmak istenen basın, kamuoyu oluşturarak halkın sesi olmayı başarmış ve oldukça sade ve akıcı bir üslupla meseleleri ele almaya gayret sarf etmiştir. Kontrol altına alındığı dönemden Cumhuriyet döneminde özgürlüğüne kavuşuncaya kadar çeşitli badireler atlatan basın, halk ile yönetici arasında köprü vazifesi kurmuştur. Sorgulanmaksızın sürgüne gönderilen meşrutiyet taraftarları faaliyetlerini yurt dışında gerçekleştirmeye çalışmış, çıkardıkları gazete ve dergilerle halkın sesi olmaya devam etmişlerdir.

Kaynakça

- Bozdağ, İsmet (2010). *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Brummett, Palmira (2003). *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911*. (Çev. Aysen Anadol). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Canner, Efthymia (2000). "Jön Türk Devrimi Sonrasında İstanbul Rum Mizah Basını: Embros Gazetesi". *Doğu'da Mizah*. (Haz. Irène Fenoglio-François Georgeon). (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY. 103-113.
- Cantek, Levent-Gönenç, Levent (2017). *Muhalefet Defteri Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür*. İstanbul: YKY.
- Cenap Şahabettin(1976). "Mizah Felsefesi". *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. (Haz. Hilmi Yücebaş). İstanbul: Milliyet Dağıtım Ltd. Şti. 53-57.
- Cenap Şahabettin (1998). *Evrâk-ı Eyyâm*. (Haz. Hasan Akay). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Chanfrault, Bernard (2000). "Tunus'ta Ceha (Cuha): Gelenekten Modernizme Fıkra Toplumsal-Tarihsel Yaklaşım". *Doğu'da Mizah*. (Haz. Irène Fenoglio-François Georgeon). (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY. 37-48.
- Déjeux, Jean (2000). "Cuha ve Nâdire". *Doğu'da Mizah*. (Haz. Irène Fenoglio-François Georgeon). (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY. 27-36.
- Öğüt-Eker, Gülin (2014). *İnsan Kültür Mizah / Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Freud, Sigmund (t.y). *Espriler ve Bilinçdışıyla İlişkileri*. (Çev. Emre Kapkın), İstanbul: Yaprak Yayınları.
- Georgeon, François (2000). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?”. *Doğu'da Mizah*. (Haz. Iréne Fenoglio-François Georgeon). (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY. 79-102.
- İnuğur, Mehmet Nuri (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, Server Rifat (1943). *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları.
- İskit, Server Rifat (2000). *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Jeltjakov, A. D. (1972). *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*. Moskova: Nauka Yayınevi.
- Kudret, Cevdet (1977). *Abdülhamit Devrinde Sansür*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Kurdakul, Necdet (1993). “1876-1877 Osmanlı Basınında Zülfiyâre Dokunan Bir Karikatür Nedeniyle”. *Güldiken* 1 (Nisan 1993): 117-119.
- Kutay, Cemal (1970). *Ağlamamak İçin Nelere Gülerlerdi?*. İstanbul: Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı.
- Lewis, Bernard (1970). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Minassian, Anahide Ter (2000). “Ermeni Dergisi Gavroş'da Karikatür ve Hiciv (1908-1920)”. *Doğu'da Mizah*. (Haz. Iréne Fenoglio-François Georgeon). (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY. 115-135.
- Muallimoğlu, Nejat (1997). *Politikada Nükte*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Nar, Ali (t.y). *İslâmî Edebiyat Açısından Mizah Edebiyatı*. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Nicolas, Michéle (2000). “Karagöz'de İnsanlık Komedyası”. *Doğu'da Mizah*. (Haz. Iréne Fenoglio-François Georgeon). (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY. 65-78.
- Oral, Fuat Süreyya (1967). *Türk Basın Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi 1728-1922 1831-1922*. Ankara: Oral Yay.
- Ortaylı, İlber (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*. Ankara: Turhan Kitabevi Yay.
- Öngören, Ferit (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özcan, Ömer (2002). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah [Yergi ve Gülmece]*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özünlü, Ünsal (1995). “Yaşam ve Gülmece”. *Güldiken* 6 (Ocak 1995): 8-12.
- Parmaksızoğlu, Abbas (1959). *Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi*. Dünya Haberler Ajansı Neşriyatı. İstanbul: Dünya Haberler Ajansı Neşriyatı.
- Sanders, Barry (2001). *Yıkıcı Tarih Olarak Gülme*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şapolyo, Enver Behnan (1971). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*. Ankara: Güven Matbaası.
- Tokgöz, Ahmet İhsan (2012). *Matbuat Hatıralarım (1888-1914)*. (Haz. Alpay Kabacalı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Topuz, Hıfzı (1986). *İletişimde Karikatür ve Toplum*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Tökin, Füzûzan Hüsrev (t.y). *Basın Ansiklopedisi*. (yayın yeri yok).
- Yerlikaya, İlhan (1994). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi ve (Pancermenizm-Panislamizm-Panslavizm—Osmanlıcılık Fikirleri)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yücebaş, Hilmi (1976). *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Dağıtım Ltd. Şti.
- Yüksel, Sıdıka (1976). “Hiciv Üzerine”. *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. (Haz. Hilmi Yücebaş). İstanbul: Milliyet Dağıtım Ltd. Şti. 86-87.